

Сәуле Мәлікова,

Солтүстік Қазақстан мемлекеттік архивінің директоры, тарих ғылымдарының кандидаты.

Зарқын Тайшыбай,

М.Қозыбаев атындағы

СҚУ профессоры, Қазақстан Жоғары мектебі Ұлттық ғылым академиясының академигі.

Өңір тарихы — архив деректерінде

Еліміз Тәуелсіздікке қол жеткізгеннен кейін әр аймақ өзінің тарихын зерттеуге ерекше құлшыныспен кірісті ғой. Өлкеміздің сан ғасырлық тарихындағы қатпарлы құпияның бетін ашып, жабулы жұмбағын шешу, шыңырау түбінде қалған шындықты шығару – әрқайсысымыздың перзенттік борышымыз, ұрпақ алдындағы парызымыз.

Мемлекеттің басқару органдары халықтың тіршілік әрекетінің қолайлы жағдайлары үшін тиімді әкімшілік-аумақтық құрылымды қамтамасыз етуі керек. Әкімшілік-аумақтық құрылымының мәнін ашатын негізгі ұғымның бірі – әкімшілік-аумақтық бөлініс болып табылады. Әкімшілік-аумақтық бөлініс – республиканың бірнеше елді мекендері енгізілетін, оның мүддесі үшін құрылатын және басқарылатын республика аумағының бір бөлігі.

Тарихи деректерге жүгінсек, 1936 жылдың 29 шілдесінде БОАК Төралқасының Қаулысымен Қазақ АКСР құрамында жаңа облыстар пайда болды. Осы қаулының негізінде Қостанай облысы Ақтөбе облысының құрамынан бөлініп шығып, Қарағанды облысы ықшамдалып, Солтүстік Қазақстан облысы атты жаңа облыс пайда болды. Қарағанды облысының орталығы 1934 жылдың ақпанында қала мәртебесіне ие болған, индустрия орталығына айналған – Қарағанды қаласына көшірілді, ал Петропавл қаласы жаңадан ашылған Солтүстік Қазақстан облысының орталығы болып қалды.

Әкімшілік-аумақтық жаңа бөлініске байланысты бұрынғы Қарағанды облысына қараған Пресногорьков ауданы жаңадан ашылған Қостанай облысының құрамына берілді. Солтүстік Қазақстан облысының құрамына 16 аудан өтті. Облыстың аумағында барлығы 25 аудан болды және сол құжат бойынша Солтүстік Қазақстан облысында Келлеров және Соколов аудандары құрылған еді. Қаулыға БОАК-нің төрағасы – М.И. Калинин, БОАК-нің хатшысы – А. Киселев қол қойған.

1934-1937 жылдары Қазақстан Компартиясы облыстық комитетінің және Петропавл қалалық комитетінің бірінші хатшысы, іс жүзіндегі ең жоғарғы билік иесі Максим Кирович Аммосов (1897-1938 ж.ж.) болды. М.К. Аммосов Якутияның Намск ұлысындағы Хатырык елді мекенінде туған, якут ұлтының перзенті еді. Облыстың және тұтастай Қазақстан экономикасының дамуына үлес қосқан, қазақ тілінде еркін сөйлеп, жергілікті тұрғындардың құрметіне бөленген қайраткер болса керек. Тіпті, өз кезінде Қазақстанды жеке-дара билеген Ф. Голощекиннің содыр саясатына қарсы шыққаны туралы деректер бар. Ол тоталитарлық жүйенің құрбанына айналып, 1938 жылы жазықсыз жауапқа тартылып, атылып кеткен.

Солтүстік Қазақстан облысының аумағы енді құрылған шақта 200.115 мың шаршы шақырым жерді құраған, 882 мың тұрғыны болған. Құрамына: 25 аудан, 5 қала, 425 ауылдық кеңес, 28 совхоз, 60 МТС, 1113 кеңшар енген.

Облыстың құрамына енген аудандар мыналар: Айыртау ауданы, орталығы – Володаровка ауылы; Арықбалық ауданы, орталығы – Арықбалық ауылы; Атбасар ауданы, орталығы – Атбасар қаласы; Бейнетқор ауданы, орталығы – Шолақ-Досжан ауылы; Булаев ауданы, орталығы – Булаево ауылы; Есіл ауданы, орталығы – Қима ауылы; Зеренді ауданы, орталығы – Зеренді ауылы; Калинин ауданы, орталығы – Журавлевка ауылы; Келлер ауданы, орталығы – Келлер ауылы; Қызылту ауданы, орталығы – Қызылту ауылы; Көкшетау ауданы, орталығы – Көкшетау қаласы; Красноармейск ауылы, орталығы – Новосухотин ауылы; Ленин ауданы, орталығы – Явленка ауылы; Макин ауданы, орталығы – Вознесенка ауылы; Мамлют ауданы, орталығы – Мамлют ауылы; Молотов ауданы, орталығы – Балқашино ауылы; Полудин ауданы, орталығы – Полудино ауылы; Преснов ауданы, орталығы – Преснов ауылы; Приишим ауданы, орталығы – Боголюбово ауылы; Рузаев ауданы, орталығы – Рузаев ауылы; Соколов ауданы, орталығы – Соколов ауылы; Сталин ауданы, орталығы – Алексеев ауылы; Төңкеріс ауданы, орталығы – Марьев ауылы; Щучинск ауданы, орталығы – Щучье ауылы; Еңбекшілдер ауданы, орталығы – Казгородок кенті.

Сонымен қатар облысқа қала санатындағы Степняк қаласы да қарады.

Негізінен облыста егін, мал шаруашылығы дамыды. “Биыл көктемгі егіс жақсы дайындықпен басталып, қысқа мерзімде аяқталды. Барлық егістік алқабының 35,6 пайызына сортты және сапасы жоғары тұқым себілді. Егін шаруашылығында тракторлар пайдалану жөнінде одақ бойынша тоғызыншы орынға шықтық. 1935 жылы 82 мың га. егін комбайнмен жиналған болса, 1936 жылы 336 мың га. яғни барлық дәнді дақылдың 41,3 пайызы комбайнмен орылды, әр комбайнның өнімділігі науқан бойына 373 га. келді”, – делінген жыл қорытындысына арналған есепті баяндамада.

Қарағанды облысында 1934-1935 жылдары егін шығымы жақсы болған. Ал 1936 жылы қыста қар аз жауып, маусым-тамыздың басында құрғақшылық орын алды. Осыған байланысты астық түсімі аз болды. Алдын-ала есеп бойынша, астық шығымдылығына қарап, әр гектардан 4,3 ц. дән түседі деп есептелгенімен, нақты түсім 3,1 ц. ғана болған. “Сөйтіп, былтырғы 52,5 миллион пұттың орнына 27,4 миллион пұт немесе 52,5 пайыздай ғана астық алдық, мемлекеттік жоспар орындалған жоқ”, – деген көңілсіз деректер де келтірілген.

Облыс еңбеккерлерінің мал шаруашылығы саласында мемлекеттік және жеке меншікті қоса алғанда, мал басын өсіру жоспары асыра орындалған. Жыл соңындағы санақ бойынша малы жоқ жеке шаруашылықтардың саны 341 ғана болып, 0,4 пайызға азайған, 2002 шаңырақтың сиыры жоқ, 18422 отбасында қой жоқ. “Демек, алдағы 1937 жылы ауылдағы әрбір еңбекші отбасының қорасында сиырдың болуын қадағалаймыз, қой санын көбейтеміз”, – деп сендірген облыс басшыларының уағдасы орындалмай қалған еді.

Ауа райы қолайсыз болып, егін шықпай қалған жылы совхоздар бойынша жағдай мәз болмаған. Баяндамада: “Жүз сиырға шаққанда 79,9 бұзау алынды. Колхоздар бойынша мемлекетке сүт тапсыру жоспары 77, ет жоспары 95,8 пайызға орындалса, совхоздарда бұл көрсеткіш 70,6 пайыз мөлшерінде ғана. Мал тұқымын асылдандыру үшін 1936 жылы колхоздарға сырттан асыл тұқымды 5385 бұқа жеткізілді, олардың ішінде герефорд (етті сиыр тұқымы), немістің қызыл сиыры, прекос (биязы жүнді қой) тұқымдары бар”, деген деректер кездеседі.

Мал азығын дайындау жөнінде: “Қолдағы мал үшін жоспар артық орындалып, 956 мың ц. пішен дайындалған. Астық шықпай қалғандықтан құрама жем жетіспей, соның салдарынан шошқа саны азайған.

Сол 1936 жылдағы ұйымдастыру-басқару жұмыстарының сыр-сипатына келер болсақ, “Ауыл шаруашылығын ұжымдастыру деңгейі 96,2 пайызға жетті. Облыста 1154 колхоз болса, оның ішінде малсеріктестіктері 143. Биыл 1933 ж. дейінгі асыра сілтеушілік зардаптары жойылды деуге болады. Әрбір ұжымдық шаруашылықта 1934 ж. орта есеппен 11,2 га. жері және 0,7 аты болса, қазір 1,6 аттан келеді”. Осы деректер қазіргі ұрпақ үшін түсініксіздеу болса да, кезінде бұл көрсеткіштер көңіл марқайтқанға ұқсайды.

Шаруашылық жүргізудің негізгі түрі – ұжымдық меншікке негізделсе де, мынадай кемшіліктерге жол берілген: “Колхоз жарғысын бұзу көріністері әлі жойылған жоқ. Мысалы, “Революция жалыны” колхозы ауылшаруашылығы машиналарын сатып аламыз деп, 1200 пұт астық сатқан да, түскен ақшаны орынсыз жұмсап жіберген. Сталин атындағы колхоз әкімшілік-шаруашылық шығындарға деп 1700 сом жоспарласа, жарты жылдың ішінде 1802 сомды жұмсап үлгерген. Полуден ауданындағы “Красный боец” колхозының төрағасы Ударцев “колхоздан қашу керек” деп өтініш берген. Оның соңынан 13 колхозшы қашып кеткен”.

Баяндамадағы мына деректерге көңіл аударсақ, біраз жағдайды түсінеміз: “Үлкен кемшілік, желден қорғайтын орман алқаптарын отырғызу болып отыр. Айталық, жоспардағы 1223 гектардың орнына 558 гектарға ғана шыбық отырғызылған. Есіл өзенінің жағасындағы талды шауып, құрту – облыстағы жалғыз су қоймасына ерекше зиян келтіруде.

// Солтүстік Қазақстан.- 2021- 24 сәуір.